

Máté Jakab: A nyelvtudomány (vázlatos) története az ókortól a 19. század elejéig. Elméletek, irányzatok és módszerek. III. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 355 l.

A jelen kötet pontot vagy inkább koronát tesz a két korábbi végére, amelyek a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában A 19. századi nyelvtudomány története címen 1997-ben és A 20. századi nyelvtudomány történetének főbb elméletei és irányzatai címen 1998-ban jelentek meg. Lásd erről ismertetésemet a Nyelvőr 123. kötetében, 1999-ben (252–4. lapon).

Fájdalom, hogy a szerzőnek, a kitűnő tudósnak és egyetemi oktatónak, kedves kollégáknak ez a harmadik kötet csak posztumusz műve, amelynek csupán az első korrektúráját tudta kijavítani. Pályatársa, Szabó Zoltán a belső címlapon bírálóként van megnevezve, de ha ő az utolsó időszakban segíthetett is a szerzőnek, a belső szerkesztés a kiadóban történt. A kötet címében feltűnő „vázlatos” megjelölés talán éppen arra utal, hogy Máté Jakab ereje fogytán, már nem tudta a kéziratot a tőle megszokott alapossággal lezárni, és az ő ismert szerénysége készítette az említett megjegyzésre. A három kötet összehasonlításakor kitetszik, hogy Máté Jakabnak leginkább a két utolsó század, főként a 20.-é az érdeklődési és kutatási területe, de a jelen kötet hatalmas anyagának feldolgozása és számos elmés észrevétele, valamint bíráló megjegyzései mutatják, hogy tudományszakunknak kezdeteitől a 19. századig létrejött eredményeit, elfogadott és követett vagy olykor elvetett, máskor pedig mégis elismert elméleteit kitűnően ismeri s ismerteti. A nyelvtudomány történetének átfogó bemutatása és elemzése magyar nyelven először Máté Jakabnak köszönhető. Ezt a tényt ki kell emelnünk, habár az elmúlt években két hasonló témájú, de éppen a legújabb és legvitatottabb korszakkal (A 20. század elejétől) lezárt könyv jelent meg. Az egyik H. Tóth Imre A nyelvtudomány története a 20. század elejéig (Szombathely, 1996) című tömör összefoglalása, a másik Robert Henry Robinsnak magyarra fordított tüzetesebb műve, A nyelvészet rövid története (Budapest, 1999, Siptár Péter fordításában) címmel.

Máté Jakab támaszkodik ezekre a művekre, sőt rajtuk kívül különösen Balázs János (Hermész nyomában, Budapest 1987), az antik és középkori latin és görög auktorokról Adamik Tamás, a magyar nyelvtudomány úttörőiről Szabó T. Attila, Szathmári István és a filozófus Kelemen János műveit idézi, gyakran in extenso, sőt terjedelmesebben, mint korábbi két kötetében az ott idézett szerzők munkáit. A külföldi nyelvészek közül hasonlóképpen merít Alexandru Graur és Lucia Wald Scurtă istorie a lingvisticii (București, 1997), T. A. Amirova et alii (Ocserki po isztorii Lingvisztiki, Moszkva, 1975), továbbá V. A. Zvegincev (Lingvisztika v szisztyme nauk i issledovatyelszkih metodov, Moszkva, 1977) munkáiból, akiknek gondolatait közvetve, kifejtve idézi. Nagyszámú forrásai közt még más román, orosz, francia stb. művek vannak felsorolva, tanúskodván Máté Jakab széles körű nyelvtudásáról és nyelvtudományi olvasottságáról.

Az ismertetett harmadik köteten végigvonul az a gondolat – az egyes témákról szólva ismételtén, csatlakozván Balázs János, Robert A. Hall, Zvegincev és mások nézeteihez (14–5, 39, 199–200) – hogy sem a 19., sem a 20. század „paradigmaváltó” nyelvészete nem volt előzmények nélküli, sőt mintegy folytatása a megkezdett évszázadok kutatói munkásságának, másrészt pedig nem lehet a 20. század előtti vizsgálódások korszakát „tudományelöttinek”, az utána következőt pedig „tudományos nyelvészetnek” nevezni, Ezt még kiegészíteném azzal a kuriózzummal, hogy a múlt század ötvenes éveiben néhány amerikai nyelvész, akiket megszállott a kvantitatív módszer varázsa, például a szerintem tudománytalan glottokronológiáé, az egész korábbi korszakot tudományelöttinek (*prescientific*) minősítették.

Lássuk most már a kötet témaköreit a tartalomjegyzék szerint:

I. A „nyelvészkedés” kezdetei (45–8): a mezopotámiai szótárakról, az egyiptomi, sumer és ás ókori írások kialakulásáról és jelentőségéről olvasunk benne.

II. Az ókori görög nyelvészet fejlődési útja (49–89). Ez a fejezet részletesen ismerteti Platón, Arisztotelész, az alexandriai iskola eredményeit, a *physis-thesis vita*, az analógia és anomália, valamint más nyelvészeti-filozófiai kérdések lényegét és megítélését a mai tudomány szemszögéből.

Ám Máté Jakab tévesen tulajdonítja az araboknak az alexandriai könyvtár és tudományos központ elpusztítását. Mai ismereteink szerint Julius Caesar borítottatta lángba az épületet, de az az állomány megújítása után századokkal, ám még az arab hódítás előtt végleg elpusztult.

III. A római nyelvészet kialakulása és eredményei (91–109).

IV. A kínai nyelv tudomány kezdetei és eredményei (111–3) című rövid fejezetet Robins–Wald és Amirova ugyancsak vázlatos leírásai alapján olvashatjuk, de erről eddig általános nyelvészeti tanulmányokban magyar nyelven nem vagy még rövidebben volt említés, csupán sinológiai írásokban tárgyaltak róla.

V. Az ókori görög-római nyelvtudomány utóélete (115–28) tüzetesen ismerteti Szent Ágoston filozófiai-nyelvtudományi nézeteit. Máté Jakab Adamik Tamás *Antik stíluselméletek Gorgiasztól Augustinusig* (Budapest, 1998) című kötetére támaszkodva hangsúlyozza Szent Ágoston szemantikai elméletének modernségét.

VI. A középkor nyelvtudománya az 5. századtól a 12. századig (129–49) című fejezet behatóbban tárgyalja az arab filológusok, nyelvészek és filológusok működését, különösen az ókori szerzők, Arisztotelész és mások munkáinak fordítását és ezzel közvetítését a nyugati tudományos-ságnak (129–49). Máté Jakab kiemeli a zsidó tudósok, Maimonides (Maimuni Mózes) és Ibn Gabriol (Ibn Gvirol, Avicbron) jelentőségét.

VII. Az európai nyelvtudomány a 12. századtól a reneszánsz, a humanizmus és a reformáció koráig (151–84). Részletesebb leírás foglalkozik a nominalizmus és realizmus vitáival, a spekulatív grammatikákkal, valamint Dante Alighieri *De vulgari eloquentia* című tanulmányával és a vulgáris (nemzeti) nyelvek jelentőségének felismerésével.

VIII. Nyelvészeti vizsgálódások a reneszánsz, a humanizmus és a reformáció korában (185–219). Külön alfejezet ismerteti a hazai nyelvtudomány kezdeteit, elsősorban Sylvester János (*Grammatica Hungarolatina*) munkásságát (208).

IX. A racionalizmus és az empirizmus (a 17. és a 18. század nyelvtudománya) (221–68) című fejezet tüzetesebben tárgyalja a Port-royali grammatikát hivatkozva Chomsky elméletére, továbbá G. W. Leibniz munkásságát különös tekintettel univerzális nyelvelméletére, a mesterséges nyelv kialakításának elvi alapjaira.

X. Az összehasonlító-történeti nyelvészet forrásai és közvetlen előzményei (269–74). A „*Lingua Sanscruta*” alfejezet számol be a szanszkrit nyugati nyelvészeknek köszönhető „felfedezéséről” és Panini nyelvtanáról. Ez a téma időben voltaképp az első fejezetbe tartoznék, de az indogermanisztika és az összehasonlító nyelvészet története szempontjából, amint a szerző céloz rá a Bevezetésben, ide kívánczok.

XI. A magyar nyelv a 17–18. század összehasonlító nyelvészetében (285–315). Ebben a fejezetben Benkő József, Sajnovics János, Gyarmathi Sámuel, Révai Miklós és Versegly Ferenc munkásságáról olvashatunk, részletesen különösen Éder Zoltán és Szabó T. Attila írásai alapján, de Komáromi Csipkés György, Pápai Páriz Ferenc, Pereszlényi Pál, Szenczi Molnár Albert, Bél Mátyás, Bod Péter és mások működéséről is.

Az áttekintést a XII. fejezet zárja le: Rövid kitekintés a magyar nyelvújítási mozgalomra (317–20). Az Utószó (321) Máté Jakab szerénységéről ad tanúbizonyságot, amelyben mentegetődzik, ha minden objektivitási törekvése ellenére szubjektív látásmód „szüremkedett be” fejtegetésébe.

A szakirodalom-lista mintegy 400 művet tartalmaz (323–41), ezt követi a Névmutató; majd a megboldogult özvegyének epilógusa és Máté Jakab arcképe zárja le a kötetet.

Máté művét haszonnal forgathatják kutató nyelvészeink, köztük az egyetemi oktatók. Az áttekintés lényegében teljesnek mondható, csupán a 16–17. századi Európán túli, de főként európai tudósok által művelt szótárak, lexikonok, nyelvtani leírások megemlítése hiányolható. Gondolok itt az afrikai nyelvek köréből Mattheus Cardoso 1556-ban írt kikongo nyelvű katekizmusára, Jean Barbot többnyelvű szógyűjteményére 1732-ből, Ch. G. A. Oldendorp ugyancsak többnyelvű szójegyzékére és mondatfordításaira 1777-ből, a dravida tamil nyelvről Jácome Gonçalves 16. századból fennmaradt kéziratok szótárára stb.

A szerkesztés egyenetlenségei közt említem meg, hogy néhány téma, például a „sepem artes liberales” részletesebb leírása többször előfordul (125–26, 135–36).

Egyéb következetlenségek közé tartozik, hogy számos hivatkozott szerző műve csak a szövegben található, de hiányzik az irodalomjegyzékből, például Rudolf Carnap Introduction... (25), másrészt R. H. Robins többször idézett kötete teljes címmel van megadva több helyen, például a 283. oldalon és az irodalomjegyzékben is; több idegen nyelvű cím eredeti névalakban áll, másoknak ellenben olvasható a magyar fordítása, ismét néhány csak magyarul van idézve, például az arab tudósokéi (143–47).

Részben a szerkesztésnek róható föl, hogy sok nyelvész és műve előtt meghagyta a díszítő jelzőket, például Vargyas Béla kitűnő monográfiája; a neves román nyelvtudós, Lucia Wald; [Du Marsais] a neves francia szerző; Téglássy Imre nagyszerű értekezése stb.

Bizonyára csak a belső szerkesztés és korrigálás hibájából keletkezett több sajtóhiba az idegen szavakban, például: *sui genezis* (11), *Grammaire des fantes* (97), *katala* = *kataba* ’ő írt’ *arabul* (143), *Si Socrates cerryt* = *currit* (’fut’) 173.

A mondott kisebb egyenetlenségek és hibák ellenére megboldogult barátunk és kollégánk műve a hazai nyelvtudomány jelentős nyeresége. A sors megfosztotta attól, hogy a hosszú évek munkájának gyümölcsét kézbe vegye, de az utókor hálával forgatja majd ezt a harmadik kötetet is, akár csak az előző kettőt.

Fodor István